

1234567

1234567

על השואה ועל התקומה

1234567

שיחה עם תלמידים

שנאת עולם לעם עולם

מאז הכיר אברהם אבינו את בוראו, כאשר העם היהודי נבחר מאת ה' להיות עמו ורומם אותו מכל הלשונות, היתה מציאותו לצנינים בעיני העמים, אלא שאלוקינו אלוקי ישראל 'לא הניח איש לעשקם ויוכח עליהם מלכים - אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו'. ואכן כל מי שקרב להרע ליהודים אחת היתה דתו להיענש ולהיפרע ממנו. אולם מאז גלו ישראל ונגזרה גזירה של 'אנכי הסתר אסתיר פני מהם', ניטלה השגחה זו מעם ישראל, ומאז, נהיה מצב הפוך ח"ו ש'כל המיצר לישראל נעשה ראש'.

פנים רבים היו לה לגלות, כדרכו של גלות עוברים על הגולה הנודד מאורעות וקשיים רבים ומגוונים, ואין קללתו של יום דומה לשל חבירו. כך עם ישראל בדרכו, נע ונד בין עמים רבים, חלקם עוינים יותר חלקם פחות, אך הצד השווה שבהם שרובם ככולם שמרו בקנאות על ה'הלכה בידוע שעשיו שונא ליעקב'.

היו מהם שנטפלו אל הרוח והיו כאלו שנטפלו אל הגשם, יש שענינם צרה היתה בכלכלתם של העם היהודי והצרו את צעדיהם בהשגת הפרנסה בדמות הגבלות שונות ומשונות, ויש מהם שהיתה עינם צרה ביכולתו של היהודי לטפס במעלות השלטון והשררה, ואף הגבילו אותה.

היו אף כאלה שקנאתם בעם הנצחי בערה בהם דווקא בשל העושר הגדול בחיי הרוח שנבע מן התורה הקדושה, ונטפלו אליה, וגזרו עליה גזירות שונות ומשונות, החל מאיסור קיום מצוות והפצת תורה וכלה בשריפת התלמוד.

גם התגובות שנבעו מאותה שנאה וקנאה היו שונות ומשונות. היו מאלה שגזרו גזירות מגבילות ומשפילות. והיו כאלה שהטילו מסים כבדים. יש שרדפו אותם במכות

ועינוי סבל, ויש שגירשו אותם מארצם לארץ לא זרועה. ועל פי רוב גם כשחיהם של היהודים התנהלו ברגיעת מה, הופרעו אלו לא אחת כאשר פרצו סכסוכים בין העמים, כי אז היו היהודים משמשים כר נוח לפורקן הזעם והתסכול משני הצדדים, וביצעו בהם פרעות ופוגרומים.

המלא ומלא

[מ"ח 1234567]

אם נתבונן בקורות עם ישראל לאורך שנות גלותו נבחין בשני נקודות מופלאות ביותר שאין להם שום הסבר טבעי, ואין להם כל תקדים היסטורי. האחת - שנאתם והתנכלותם של אומות העולם לעם ישראל דווקא. בכל המקומות לשם גלה, בכל העמים ביניהם נתיישב, בכל הזמנים ובכל האופנים - תמיד היו היהודים אלו שנרדפו על צווארם, אלו שמשכו אליהם את אש השנאה ותאוות הנקם הנוראה. לא היה בהיסטוריה עם נוסף מלבד העם היהודי שנרדף ועונה בצורה עקבית ואכזרית כל כך, למשך דורות רבים ע"י עמים אחרים.

וראו בעליל את יד ה' המכוונת את הדבר הזה, והיות זאת גזירה מן השמים, וכפי שהזהירה התורה מראש, ולדאבוננו על ידי זה גופא ראו את ה'אתה בחרתנו'. וכאשר ניבא עליהם עמוס הנביא בנבואתו (ג,ב) רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עוונותיכם.

הפלא השני, הגדול יותר - הוא הישרדותו של העם הזה. למרות כל העינויים, כל הרדיפות, וניסיונות ההשמדה והכיליון - העם היהודי חי וקיים. בעוד עמים רבים שישבו בטח ושאנן, עברו חלפו מן העולם מבלי להותיר מהם זכר, הרי שדווקא העם היהודי שכה רבים ביקשו ועשו הכל למחות את זכרו מן העולם - עדיין הוא חי וקיים פורח וצומח. כי למרות ההסתר פנים, בכל זאת ה' משגיח עלינו מן החלונות ומציץ מן החרכים, וכשגלו לבבל גלתה שכינה עמהם.

וכדאיתא בגמרא (יומא סט:) משה אמר הא-ל הגדול הגבור והנורא, אתא ירמיה ואמר: נכרים מקרקרין בהיכלו, איה נוראותיו? לא אמר נורא. אתא דניאל ואמר: נכרים משתעבדים בבניו, איה גבורותיו? לא אמר גבור. אתו אינהו ואמרו: אדרבה, זו היא גבורת גבורתו וכו' ואלו הן נוראותיו שאלמלא מוראו של הקדוש ברוך הוא היאך אומה אחת יכולה להתקיים בין האומות. וכפי שאכן הובטחו על כך מפורשות מאת הבורא

ית"ש, אחרי התוכחה בפרשת בחוקותי (כו, מד) 'ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם'.

וידועים דברי היעב"ץ שכתב בסידורו - מי שיעיין ביחוד ענייננו ומעמדינו בעולם, אנחנו אומה שה פזורה... מה רבים היו צרינו, מה עצמו נשאו ראש הקמים עלינו מנעורינו, להשמידנו לעקרינו לשרשינו... גם לא יכלו לנו לאבדינו ולכלותינו... חי נפשי כי בהתבונני בנפלאות אלה גדלו אצלי יותר מכל ניסים ונפלאות שעשה ה' יתברך לאבותינו במצרים ובמדבר ובארץ ישראל!, וכל מה שארך הגלות יותר נתאמת הנס יותר ונודע מעשה תקפו וגבורתו (סידור בית יעקב להר"י עמדין סולם בית אל חווק ב').

על מה אבדה הארץ

אם שתי עובדות פלאיות אלו היו נכונים למשך כל שנות הגלות, ורק כשמתבוננים במבט כולל של שנות גלות רבים כל כך, אז מתגלה הפלא שבכך. הרי שבתקופת השואה היו שני נקודות אלו נראים באופן גלוי ומוחשי יותר ובאופן גדול ונפלא פי כמה וכמה.

השואה האיומה היתה תופעה על טבעית, ורק אלוקים יודע סודה, ואין איתנו יודע עד מה, ובהדי כבשי דרחמנא למה לן. אולם זאת ראינו ששתי הנקודות המפליאות האמורות נתגלו שם במלוא תוקפם.

האחת - הדבר הפלאי שיקום עם שלם ויגייס את כל משאביו בכדי להרוג ולהשמיד עם אחר, שלא עשה לו כל רע, מה אפוא היה הדחף הפראי הזה לקום ולהשמיד אותם.

ומתחזק הפלא שעם זה אזור כח ועצמה לפתוח במלחמת עולם לכבוש ארצות ועמים, ועלה בידו להשתלט על רובה ככולה של יבשת אירופה. ובכל מקום שהגיעו אליהם המטרה הראשונה היתה להתנכל ליהודים ולהרגם באכזריות.

ועצם התופעה הזוועתית הזאת הוא דבר בלתי נתפס, מציאות שלא היינו יכולים לתאר לעצמינו שתהיה כזאת בעולם. נצייר נא בדמיוננו את המחזה שהיה נגלה למי שהיה מביט בעת ההיא על אירופה כולה. אין ספק שהיה מתרשם שמפעל אדירים כלשהו הולך ומוקם שם. מאות מסילות רכבת לאורכה ולרוחבה של אירופה, ועליה קרונות לאין מספר, נעות הלך ושוב בקדחתנות, מובילות רבבות 'עובדים' למחנות עבודה אדירי מימדים. אלפי משאיות ומכוניות נעות על הכבישים בחריצות. מיטב

[מקור: חזקוני]

המוחות וכל פיתוחי הטכנולוגיה מגוייסים אף הם לאותה מטרה... מי יודע איזה פרויקט אדיר ניתן לבנות ולהקים עם מערך אינסופי שכזה?!

לו היה מישהו לוחש על אוזנו שאין כאן אלא מכונת השמדה מפלצתית, שכל מטרתה היא להשמיד ולהרוג ולאבד עם שלם מפוזר ומפורד בין העמים, לבטח היה מגחך לעומתו, ותוהה על שפיותו... אולם אוי לנו כי זו היתה המציאות האיומה, והעולם כולו עמד דומם, מהם שתקו ומהם עודדו בגלוי ובחשאי.

[מקור: חזקוני]

[מקור: חזקוני]

תופעה זו היא נשגבת מבינתינו איך תיתכן מציאות כזאת. ורואים בעליל שהיא גזירה מיוחדת מן השמים. וככתוב בשירת האזינו: **כי אש קדחה באפי ותיקד עד שאול תחתית ותאכל ארץ ויבולה ותלהט מוסדי הרים. אספה עלימו רעות חצי אכלה במ** (דברים לב, כב). והיא מהווה הוכחה על ה'אתה בחרתנו'. כי עזה כמות אהבה קשה כשאול קנאה (שיר השירים ה).

ישנם שני עמים חשובים בעולם

השנאה התהומית שליוותה את עם ישראל בכל מסעותיו וגלויותיו, ונתגלתה בכל כיעורה בשנות השואה, יסודה בהכרת העמים, שעם ישראל, בהליכותיו בהנהגותיו ובכל דרכיו, מיוחד ומעודן מקודש ומופלא הוא מכל עם, בולט בכשרונו ושנינותו ומרומם מכל לשון, וזו היא שגרמה להם לרגשות קנאה עזות כל כך, שהעבירות על דעתם והביאה אותם לנקוט צעדים חסרי תקדים שלא נשמע כמוהם. במיוחד הגרמנים, שהם 'ראשית גויים' עם משכיל ונאור, מפותח ואינטליגנטי, והחשיבו עצמם כגזע העליון, היו היהודים עבורם כעשן לעיניים עד שקנאתם ושנאתם הוציאה אותם לגמרי מדעתם, והציתה בקרבם אש להבה של אכזריות ושנאה.

נצטט מעדותה של רופאה נכרית, שלרוע מזלה הועסקה במעבדותיו המצמררות של ד"ר מנגלה ימ"ש, והגיעה להעיד במשפט שנערך נגדו (ללא נוכחותו) וכה סיפרה: "בהפסקות האוכל היה ד"ר מנגלה ימ"ש יושב ומשוחח איתנו, העובדים, והיה אוהב להתפלסף רבות. באחת הפעמים הועלתה השאלה: מהי הסיבה האמיתית להשמדה האיומה הזו? ד"ר מנגלה אפילו לא עפעף כשענה: 'ישנם רק שני עמים חשובים - הגרמנים והיהודים, כל עוד היהודים נמצאים כאן הם מאפילים עלינו, הפתרון הוא - לסלק אותם לגמרי מהעולם'..."

קומי צאי מתוך ההפיכה

הפלא השני שכאמור היה במשך כל שנות הגלות, ובשנות השואה היתה זו עובדה פלאית פי כמה וכמה, היינו העובדה שעם ישראל הצליח להשתקם שוב ולשרוד מתוך חורבותיו העשונות בימי השואה, זהו נס פלא ורואים במוחש את השגחת ה' המיוחדת על עמו.

היהודי שעבר את תלאות השואה וחווה על בשרו את אכזריותם של חיות האדם הללו, לאחר שילדיו ובני ביתו נרצחו בסדיסטיות לנגד עיניו, ולאחר שאיבד את כל קהילתו, ואת כל משפחתו המורחבת. ולא רק סביביו נסערו בסערה השמימה, אלא גם ובעיקר הוא בעצמו נוצל עד תום בעבודת פרך, כבודו נרמס ברגל גסה ודורסנית, וגופו נראה כשל בר מינן.

ניצב הוא בשער המחנה בו הורעב, הושפל, הוכה, עונה והתייסר בייסורי גוף ונפש, ולא נשאר לו בעולמו כלום, כלום! מלבד עורו הצפוד שעל עצמותיו הדוויות - איזה דחף יכול לדרבן אדם כזה לרצות להתחיל לבנות חיים חדשים, זאת כשאף אחד אינו ערב לו ואינו מוכן לתקוע לידו שרצונו יעלה בידו.

אוצר החכמה

האם מסוגלים אנו כלל להשיג אפס קצהו מהרגשתו של יהודי זה. הלא גם כדי להישאר דבוק באמונתו ובתומתו לאחר מחזות אימים שכאלו יש צורך בכוחות נפש על-טבעיים, ובכל זאת מסתבר שלא אחד ולא שניים אלא אלפים היו כאלו שהמשיכו לדבוק בקוב"ה ובתורתו. ולא זו בלבד אלא שבעז"ה אספו כוחות לא להם והקימו עצמם מאפרות קהילתם ומשפחתם שכלו בעשן המשרפות, נרצחו באכזריות או גוועו ברעב, ולמרות שנותרו בודדים בעולמם, נדדו לארצות אחרות והקימו שם מחדש את ביתם עם אודים מוצלים מאש דוגמתם, כשכל אחד מביא כנדוניה את סיוטי הלילה ואת זכרונותיו המרים ממוות, וביחד בונים הם מחדש את כלל ישראל.

מה דודך מדוד

והנה מצד אחד חוללה השואה לדאבונו חילול שם שמים מאין כמוהו, כאשר כל העמים מביטים כיצד עם ישראל נשחטים ונטבחים לאין סוף ואומרים איה אלוקיהם. היתה זו גם שואה גדולה ואיומה באמונה. וכפי שהתבטאו מרנא החזו"א והאדמו"ר רבי יואל מסאטמאר זכרונם לברכה - שכל אלו מפליטי המלחמה וניצולי השואה שעזבו את דרך התורה וכפרו באמונתם, יש להם דין תינוק שנשבה! כלומר שבדרך הטבע לא

היה שייך לראות את המראות ולחוות את הייסורים מבלי שהאמונה תיסדק ח"ו, כמו שאיננו מאשימים את התינוק שנשבה על שאין בו אמונה בה' ובתורה.

אולם מצד שני, גרמה השואה לקידוש שם שמים עצום מאין כמוהו. הן בעיצומם של ימי הזעם - כאשר דברי ימי השואה מלאים בסיפורי מופת מפעיימים על גבורת נפשם של בני ישראל בצר ובמצוק, שלא איבדו את צלם האלוקים בהנהגתם המופלאה הנהגה הוגנת וסקולה, ובבטחונם בה' בקבלת הייסורים ובהליכתם בקומה זקופה להיהרג על קידוש ה'. והמשיכו לדבוק בה' ובתורתו למרות העינויים והסבל הבלתי נתפס, ומסרו נפשם גם בתנאים תת אנושיים לקיים מצוות ומעשים טובים, הן של בין אדם למקום והן של בין אדם לחבירו.

ובמיוחד קידשו שם שמים, שארית הפליטה, אלו שלמרות הכל נשארו נאמנים לה' ודבקים בתורה ובמצוותיה כאשר היתה באמנה אתם. אותם יהודים חסרי כל, שבסייעתא דשמיא מיוחדת הצליחו לבנות מחדש את עם ישראל לגאון ולתפארת שמבחינות רבות עולה במעלתו על הדור הקודם.

וכדברי רש"י בשיר השירים (ה,ט) על הפסוק: מה דורך מדוד - "כך היו שואלין האומות את ישראל: מה אלוקיכם מכל האלהים שכך אתם נשרפים ונצלבים עליו - שככה השבעתנו - להעיד לו על אהבתך". כזה היה טבעם של עם ישראל מאז ומעולם, למרות שנענש שוב ושוב, נשרף ונצלב, נשחט ונהרג, מעונה ומושפל, על אף כל אלו לא זנח מעולם את בוראו, 'כי חולת אהבה אני'.

דמות קדושים וטהורים אלו משתקף מתוך פרק מ"ד שבתהלים - תתננו כצאן מאכל ובגויים זריתנו. תמכור עמך בלא הון ולא ריבית במחיריהם. תשימנו חרפה לשכנינו לעג וקלס לסביבותינו. תשימנו משל בגוים מנוד ראש בלאומים. כל היום כלימתי נגדי ובושת פני כסתני. מקול מחרף ומגדף מפני אויב ומתנקם. ולמרות הכל - כל זאת באתנו ולא שכחנו ולא שקרנו בבריתך.

איך נחפשו עשיו נבעו מצפוניו

ככלל, בימות השואה היה נראה הכל באופן קיצוני, והאמת הפנימית נחשפה ונתגלתה לעין כל. הן המציאות האמיתית ומהותם של העם היהודי שנתגלה כאמור במלא יפעת הדרו בימי הזעם והאימה. ומצד שני נתגלה פרצופם ופנימיותם האמיתית של כל אומות העולם במלוא כיעורם ואכזריותם.

מלבד העובדה שנחשפו פניה של גרמניה הנאצית ימח שמם שהתהדרה באיצטלא מתורבתת ומנומסת, והניפה את דגל הנאורות והקידמה האנושית. והנה באחת חשפה פנים מכוערים של חית טרף אכזרית חסרת רסן שלקחה שש מיליון אנשים נשים וטף על לא עוול בכפם והמיתה אותם בשיטתיות במיתות שונות ומשונות שלא שיערה אוזן מעולם.

וזה לא נבע מאיזה התלהמות רגעית, איזה רגש של כעס או נקמה, זו היתה דרך חיים, שיטה ברורה ונהירה, - להשמיד ולהרוג ולאבד, בשיטתיות, בקור רוח, בהטפה ובתעמולה ובתכנון של זמן רב מראש. ועל זה אמר הפסוק: "איך נחפשו עשיו נבעו מצפוניו" כאן נתגלה בפני עולם ומלואו אכזריותו ושפלותו הנוראה של עשיו, 'גרמניה של אדום'.

בוסף על כל אלו נחשפו גם צפונות ליבם של כל אומות העולם שעמדו מן הצד ולא נקפו אצבע לעצירת הזוועה האיומה המתחוללת לנגד עיניהם. כיום ניתן לומר בבירור שהאחריות על תוצאות השואה מוטלים במלוא כובד משקלם על כל מדינות העולם, וכולם היו שותפים להשמדה הנוראה. היו מהם שיזמו והרגו בידיים, חלקם 'רק' בסיוע למכונת ההרג ושימנו את גלגליו, והיתר עמדו מן הצד בשילוב ידיים אכזרי, והביטו בסיפוק ובלא מעט הנאה כשמלאכתם נעשית על ידי מדינות האחרות.

ולא זו בלבד, אלא שהיו מדינות שנעלו את שעריהן בסדיסטיות מרושעת בפני שלדי האדם שנמלטו בעור שיניהם מן התופת הנוראה ונתדפקו בשארית כוחותיהם על שעריהן, אך הללו סתמו וחתמו את השערים ואת אוזניהם, והתנכרו בקור רוח לסבלם וזעקתם.

לנגד עיני העולם עברו רכבות שלמות, בנות עשרות קרונות, בהם נדחסו אנשים נשים וטף חפים מפשע שעיניהם המבוהלות המעונות והמורעבות התחננו לעברם מתוך אשנבי קרונות הבקר - "הצילו!!" לא אלף לא אלפיים, גם לא מליון ולא שניים, שישה מיליון !! ילדים וילדות, נערים ונערות, גברים ונשים, זקנים וזקנות, אשר מעולם לא עשו רעה לאיש, מלבד 'חטאם הגדול' בהיותם יהודים - - -

ועמי העולם יושבים ומביטים במראות הזוועה הללו באדישות ובחיבוק ידיים.

תקופה ארוכה של כמעט שש שנים!! ("ז' אלול תרצ"ט עד כ"ו אייר תש"ה) של הרג שיטתי אינסופי, אכזרי וסדיסטי, ואין פוצה פה.

אוצר החכמה

עד כמה העולם היה אשם ונטל חלק במסע ההרג נוכל ללמוד מדבריו של רב המרצחים אדולף אייכמן ימח שמו וזכרו, במשפטו המפורסם, בו לא הביע אפילו חרטה קלה על מעשיו. כששאלו אותו כיצד לא חששו הנאצים מתגובת העולם להשמדה ההמונית הזו, ענה אייכמן: "חששנו גם חששנו, אולם החלטנו לבדוק בהדרגה את תגובת העולם על ההרג המתוכנן הלזה... אט אט נוכחנו לראות, שלא רק שהעולם אינו מתנגד, הוא אפילו מרוצה..."

וכאימרתו של האדמו"ר מגור בעל ה'אמרי אמת' זצ"ל שאמר לאחר השואה שעתה אחרי שכל אומות העולם נטלו חלק בפשע הנורא הרי העולם הוא במצב של 'דור שכולו חייב', וממילא הגיע זמנה של ביאת המשיח.

מידת הדין ומידת הרחמים

דבר נוסף שניתן להבחין על אותם ימים - דבר והיפוכו - הוא, בין מידת הדין בימי הזעם לבין מידת הרחמים בימים שלאחריהם. אם בימי השואה היתה מידת הדין שלטת באופן שטרם נראה כמוהו. עד שנראה שנגזרה גזירת כליה ח"ו על עם ישראל.

אוצר החכמה

ונתקיים תוכחת התורה בפרשת האזינו וכפי שכותב הספורנו שם על הפסוק 'אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם', דברים מצמררים ששופכים מעט אור על ימי החושך והזעם של חורבן אירופה. - אמרתי אפאיהם - אשאר איזו פאה מהם, והמותר אכלם כמו שאעשה באחרית הימים, אחרי שלא השגתי שלמותם לא במתן תורה ולא בארץ ישראל ולא בגלות.

הרי שמיד לאחריהם נתגלתה מידת הרחמים באופן נשגב. כאשר התקומה של עם ישראל מתוך ההפיכה לוותה בסייעתא דשמיא פלאית ממש, עד שנראה כמו נס תחיית המתים, כאשר מתוך אותם אודים מוצלים מאש, שרידי חרב שבורים ורצוצים קם לתחיה עם חדש ונפלא, דומים היו אלו ל'עצם הלז' שממנו עתידים לחיות המתים.

אותם אנשים שראו את בניהם ובנותיהם נטבחים ונשחטים באכזריות לנגד עיניהם, ועונו בעבודת פרך ובמכות נמרצות וברעב. הם אלו שעמלו ומסרו נפשם להקים מוסדות תורה, ישיבות וכוללים, תלמודי תורה ובתי ספר לילדי ישראל. אותם אנשים שראו במו עיניהם את קהילותיהם חרבות ונמוגות בעשן, על אנשיהם נשיהם וטפם - הם אלו שקיבצו וריבצו ברוב עמל לייסד ולכונן קהילות וחצרות חדשים.

והשקיעו בהם את כל הונם ואונם. פלא הוא איך קמה בהם רוח ומנין היה להם הכח והרצון להמשיך לחיות בכלל, כל שכן וקל וחומר לבנות מחדש את כל מה שחרב ונהרס לנגד עיניהם.

האין זה לכשעצמו נס נשגב.

שואה אחר שואה

הפלא הנוסף שהתרחש ביובל השנים שלאחר השואה הוא - ההתפתחות המהירה והמואצת של עם ישראל בכלל ושל עולם התורה בפרט. אולם, טרם נבוא לסיים בשבח עלינו להתחיל בגנאי. זאת משום שלא השואה בלבד הייתה בעוכריו של העם היהודי. היו מאורעות ותופעות נוספות שבאו בעקבותיה שהמיטו שואה על שואה והעמידו בסכנה את המשכיותו של העם היהודי.

כידוע, במקביל לשואה הגשמית, התרחשה שואה נוספת, שואה שגלשה הרבה מעבר לאדמת אירופה - היתה זו שואה רוחנית של כפירה באלוקי ישראל ובתורתו. ושטפה בגל עכור ונורא את העולם היהודי כולו. בנוסף לכך ועל רקע זה הוקמה מדינת ישראל החילונית והציונית שרק הגבירה את בלבול הדעת וטשטוש האמונה, ורבים נסחפו להילחם בשורות הלוחמים למענה ולמסור את נפשם למען שחרורה והקמתה, ושם חברו לנוער החילוני ולאווירה הקלוקלת ששרתה בקרבם שזה גרם להם לעזוב את התורה ומצוותיה, והדברים ידועים ומפורסמים.

המדינה החילונית השתמשה בכוחות השלטון האדירים שהיו בידה, לעקור מפיות ישראל את האמונה ואת התורה, בטשטוש האמת ובתעמולה תקשורתית. וכן העבירו על דתם מאות אלפים מיהדות המזרח בפיתוי ובכפיה ובהערמה. בתוך כל אותם מאורעות נודעו הפרשיות המסמרות שערות ראש של ילדי טהרן וילדי תימן.

האם תמנו לגזוע

בימים ההם, נדמה היה שכלו כל הקיצין. כמעט לא היה בית שלא היה בו מת מבחינה רוחנית, אלפים אלפים הוכו בסנוורים מזהרורי הניצחון של החילונים. מצב הישיבות ועולם התורה באותם ימים היה בשיא השפל, כל היהדות החרדית בארץ ישראל מנתה מתי מספר של ישיבות. וגם בהם היה המצב הכלכלי איום ונורא. שלא

לדבר על המצב הכלכלי בבית שהיה אף הוא רחוק מלהשביע... כך שכוח המשיכה של דרך התורה ירד פלאים. ליתר דיוק - לא היתה שום סיבה לנער מתבגר להעדיף את היכל הישיבה על פני חבירה לאחת מתנועת הנוער החלוציים שהיו משופעים באמצעים וחדורי רוח שליחות וחלוציות.

כל הסיכויים והסבירויות העידו על דעיכתה של היהדות הנאמנה, והיה נראה כי בעוד זמן מה כשיעלמו אותם שרידי דור דעה, לא יזכר ולא יפקד שם ישראל עוד ח"ו, ובפי שהתבטאו ראשי הציונים דאז שלא איכפת להם לוותר לחרדים על גיוסם בצבא היות וממילא בעוד מספר שנים כבר לא יהיה זכר להם.

המצב של היהדות החרדית אז היה כה עלוב ומדולדל עד כדי כך שעל כל בחור שעדיין התהלך בלבוש המסורתי עטו עליו שליחים ופעילים מכמה וכמה חצרות חסידיים וישיבות שהתמודדו למשוך אותו אליהם. החצרות החסידיות והישיבות שהיום מונים אלפים היו מונים אז עשרות בודדות, רובם עניים מרודים ואנשים קשי יום, שכל מעייניהם נתונים היו כיצד להשיג את פיסת הלחם ליום המחר.

פלא על טבעי

אולם יושב בשמים ישחק. והפלא הגדול התרחש - דווקא הציבור החרדי הלך וגדל, צמח והתפתח למרות כל התחזיות הקודרות. עד שבתוך כמה עשרות שנים הכפיל את עצמו מאות ואלפי מונים. כמדומה שמעולם לא היה ריבוי טבעי כה אדיר, עד שבתוך חמישים שנה ייהפכו קהילות של עשרה - עד עשרים אנשים לקהילות המונות אלפים רבים!! מוסדות תורה לאלפים לאין שיעור. נוהגים לכנות זאת כ'גידול טבעי', אך הלזה יקרא 'טבעי'? הלא זוהי תופעה ניסית בלתי נתפסת כלל ועיקר.

תפסת מרובה תפסת

האדמו"ר מסלונים בעל הנתיבות שלום זצ"ל היה אומר שאחר השואה לא היה תקף הכלל - 'תפסת מרובה לא תפסת'. אדרבה, מי שתפס מרובה הצליח. ניקח לדוגמא את הפונוביז'ער רב הרב כהנמן זצ"ל שהחליט ביום בהיר שהוא מקים ישיבה בעלת אלף מקומות ישיבה, וזאת כאשר לא היה עמו אפילו בחור אחד... לאחר יגיעה רבה הצליח לקבץ לישיבתו שישה בחורים... כך ייסד את הישיבה. איש לא האמין, אף אחד

לא מילל ולא פילל, שלא יחלפו יותר מכמה עשורים עד שהשיבה אכן תמנה הרבה מעל אלף בחורים.

כן מסופר על האדמו"ר רבי יואל מסאטמאר זצ"ל שפנה אל גדולי הדור בארה"ב שיסייעו בידו להקים תלמוד תורה לבנים שיתנהל בדרך ישראל סבא מבלי שיכללו בו לימודי חול. אחד האדמו"רים ניסה להניאו באמרו שאין זה אלא כאומר ע"מ שתעלה לרקיע והיא לא תצלת, וממילא אין טעם לבזבז על זה את המשאבים הדלים העומדים לרשות היהדות החרדית. אך רבי יואל זי"ע לא נרתע וחרף הקשיים ייסד את תלמוד התורה הראשון בארה"ב שלא למדו בו לימודי חול. ההתחלה ככל ההתחלות היתה קשה ומפרכת, אך כעבור מספר שנים הפך להצלחה גדולה מעל ומעבר למשוער, ואף בנה לשם כך בנין עתיר מימדים. משראה אותו אדמו"ר כי כן, סר למעונו של רבי יואל ושאלו באיזה סכום מסתכמת העלות של בניית הבנין ועל אתר רשם לו צ'ק על כל הסכום.

והנה עתה כעבור יובל שנים ישנם בתלמוד תורה אחד של חסידות סאטמאר שנים עשר (!) מקבילים לכל כיתה, כשכל אחת מהם מונה כארבעים ילדים בלעה"ר כה יתן ה' וכה יוסיף...

והוא יחמול עליך

כדברים הללו אירע לאדמו"ר מצאנז זצ"ל אשר עבר בעצמו את כל מדורי הזוועה הנאצית וניצל בנס, שכונן אסיפה באותם ימים והעלה בפני הנאספים את רצונו לייסד ישיבה דוגמת הישיבות העליונות באירופה לפני שנות הזעם. אחד הרבנים קם על רגליו ואמר: "צאנזער רבי, מה שהיה היה, ושוב לא יהיה עוד. אין סיכוי שתהיה עוד אי פעם ישיבה כזו מהסגנון הישן!"

אך הקלויזנבורגער זי"ע לא אמר נואש וחרף הסיכויים הקלושים עמל וייסד ישיבה לתפארת, שהצליחה למעלה מן המשוער ואף גררה בעקבותיה פתיחת ישיבות ומוסדות נוספים. לימים התבטא האדמו"ר: "כסבורים אתם, שאני חשבתי אחרת מאותו רב? לא ולא, גם אני סברתי שזה חסר סיכוי, אולם אמרתי לעצמי האם נשב בחיבוק ידים, עשיתי את המוטל עלי לעשות, את היתר עשה הקב"ה..."

דוגמא נוספת נוכל ללמוד מן המנהג שנשתרש בחצר הקודש ויז'ניץ שהאדמו"ר מרקד עם החתנים בליל שבת בעת שמזמרים את הניגון של "לא תבושי" מקור המנהג הוא מאותם ימים כאשר החסידות מנתה אך מתי מעט של אודים מוצלים מחרבות ויז'ניץ העיירה. ובאחת השבתות כשאירע ששני חתנים חגגו את שמחת ה'אופרוף' באותה שבת, התרגשותו של האדמו"ר הרקיעה שחקים, ובעת שהגיע לפיוט של "לכה דודי" שמבטא את התעוררות הרחמים על עם ישראל - קומי צאי מתוך ההפיכה, רב לך שבת בעמק הבכא, והוא יחמול עליך חמלה... התנערי מעפר קומי, לבשי בגדי תפארתך עמי... התעוררי התעוררי כי בא אורך... לא תבושי ולא תכלמי. מה תשתוחחי ומה תהמי... ישיש עליך אלקיך כמשוש חתן על כלה... ימין ושמאל תפרוצי... היו פניו להבים ורוחו סוערת וגועשת מרוב שמחה והתרגשות, עד שנטל את ידיהם של שני החתנים ופצח בריקוד סוער. ומאז נקבע הדבר והפך למנהג קבוע בבית ויז'ניץ שהאדמו"ר מרקד עם החתנים ב"לכה דודי".

אתוספו ספסלי בבי מדרשא

מה שסקרנו עד עתה לא היה אלא הריבוי וההתפתחות בכמות, אולם הריבוי באיכות עולה עליו בהרבה. הבה נתבונן בהתפתחות התורנית והערכית בעם ישראל ביובל השנים האחרונות. דומה כי מהפך שכזה לא אירע בעם ישראל מאז מתן תורה. האם היתה תקופה כגון זו מאז היות ישראל לגוי, שרוב רובו של ציבור שומרי התורה חובש את ספסלי הישיבות, ועוסק בתורה מבוקר ועד ערב.

הלא מאז ומעולם לא היו יושבים בישיבה אלא נקיי הדעת וזכי הרוח שנפשם חשקה בתורה ואיוו למושב להם בבית המדרש לעסוק בתורת ה', ואילו שאר המון העם היו עושים במלאכה מעלות השחר ועד צאת הכוכבים. אמנם היו קובעים עתים לתורה שעה או שעתיים ביום, אך רוב שעות היממה הוקדשו לעמל כפיים להביא טרף לביתם.

ואילו דורנו זכה שאדרבה, רוב רובם של יוצאי הישיבות ממשיכים לישוב על התורה ועל עמלה ברוב שעות היום. ורק המיעוט מקדיש את רוב שעות היום לפרנסת ביתו, ומיעוט זה הוא המחזיק את המרובה, והם אלו תמכין דאורייתא שאף זה הוא הפלא ופלא שלא נמצא כמוהם שנות דור - שיימצאו בעם נדיבי לב כה רבים שמוזילים מהונם סכומי עתק להחזקת מוסדות התורה והחסד בעם.

אחד ההוכחות המכריעות שמחריפים את ההבדל בין הדורות הוא ההתייחסות ללומדי התורה וליושבי אוהלים. מסופר על מרנא החפץ חיים זצ"ל שכשנכנסה אליו נערה בעלת מום היה קם לכבודה, בנמקו שזו בוודאי תהיה אשת חבר...

ההתייחסות לאלו שהקדישו את חייהם ללימוד התורה בדורות הקודמים היתה התייחסות של בדיעבד. ההערכה וההערצה היתה שמורה לאלו שעשו חייל בערכים גשמיים. לעומת זאת בדורנו סולם ההערכה הפוך מן הקצה אל הקצה. כותל המזרח שמור אך ורק לתופשי תורה וצורבים, הם אלו המוערכים והמוערצים, הנחשבים והמבוקשים. ואילו אלו שפניהם אל העולם הגשמי והחומרי, הם בבחינת בדיעבד שבדיעבד.

אל נא אחי תרעו

בד בבד עם רגשות ההתפעלות וההתפעמות מחסד הבורא עלינו ועל רחמי המופלאים שמרעיף עלינו. דואב הלב על בני הדור שקם לתחיה מתוך אפרות פיה כבשני השואה בדרך נס ופלא, והנה תחת להיות שמחים ומאושרים בראותם חרבות עולם שהתקוממו מתוך ההפיכה ולשוש בגיל ודיצה על השיקום המופלא ולהתמלא באושר ונחת מכל ריבוי והתפתחות בכלל ישראל באשר הוא. אנו עדים לדאבונו למחלוקות ריב ומדנים בין חצרות, פלגים וסיעות. שמקורם ברגשי קנאה, תחרות וצרות עין בהצלחת הזולת. ותחת שכל אחד ישמח בכך שזולתו גדל ומתרבה באיכות ובכמות ובכך נבנה כנסת ישראל, מתעוררים מדנים ומחלוקות ולפעמים מתדרדרים לכדי השמצות והכפשות ואפילו גרוע מכך.

למה הדבר דומה - לשני אחים שספינתם נשתברה בלב ים, ונזרקו מתוכה אל הגלים המאיימים להטביעם, שעה ארוכה נלחמו בשארית כוחותם במשברי הים, עד שאפסו כוחותיהם כליל ועוד מעט והיו הופכים לטרף לדגי הים. והנה ברגע האחרון מבחינים הם בסירת הצלה שהגיעה להצילם, משזו קרבה לעברם החלו מתקוטטים ביניהם מי יעלה לסירה ראשון...

לדאבונו, הנמשל גרוע בהרבה מן המשל, הלוא מתרחש כאן נס פלאי ועל טבעי, ותחת לשמוח ולשוש בהצלחת כל פלג וכל חוג ולעשות ולסייע בשכלולם ושגשוגם, עיניהם צרה בהצלחתם ומשקיעים מאמצים להגדיל כל אחד את כוחו על פני רעהו. והלא הצלחתו וריבוי של השני הוא הצלחתך שלך, דהיינו של כלל ישראל. והרי כולם

אודים מוצלים מאש אשר עצם קיומם מרגש ומעורר רחמים ותקוות רצון לשיקומם ופריחתם המחודשת.

איש על מחנהו...

אכן, בתקופה הראשונה שלאחר השואה, כשכאמור הציבור היה קטן ודל היתה אחדות מופלאה שוררת בין שורות העם וכולם ראו עצמם כחטיבה אחת, אך אט אט ככל שהלכו וגדלו ונתרבו החלו מתפתחים חיכוכים ומריבות ביניהם על עמדות כח ומעמדי כבוד.

התבטאות שנונה ומאלפת של כ"ק האדמו"ר מויז'ניץ זצ"ל תמחיש את השינוי שהתחולל במהלך השנים הללו. היה זה לאחר מערכת הבחירות השניה למועצה המקומית בבני ברק. בעת מערכת הבחירות הראשונה הצליחו החרדים להכניס למועצה לא יותר משני נציגים, ואילו במערכת הבחירות השניה - עם ריבוי האוכלוסיה החרדית כבר היה אפשר להכניס שישה נציגים, אך אז החלו הוויכוחים בין החצרות והחוגים השונים מי יזכה להכניס נציג מחוגו למועצה, כשכל אחד דואג לעצמו.

לאחר וויכוחים וחיכוכים רבים הוחלט לבסוף על שישה נציגים מחוגים שונים, אולם לחסידות ויז'ניץ לא היה אז נציג בעיריה. הנציגים הרגישו שלא בנוח עם העובדה הזו, ולאחר הבחירות סרו למעונו של האדמו"ר מויז'ניץ זצ"ל בכדי להתנצל על שלא הוכנס נציג מחצרו למועצה. האדמו"ר שלא היה מעורה כלל בנעשה לפני הבחירות, קלט עד מהרה את אשר נעשה והשיבם בשנינותו המיוחדת: "אני לתומי סברתי שלויז'ניץ יש שישה נציגים במועצה, כעת מתברר לי שאפילו נציג אחד אין לה..."

מים שאין להם סוף

אם סקרנו עד עתה כיצד התפתח מספרם של לומדי התורה והוגיה, הרי שיש לציין גם את התפתחות התורה גופא, שהינו ככל הנראה פועל-יוצא מריבוי לומדי התורה. והוא - ההתמקצעות האדירה והעושר הרוחני העצום בכל תחומי התורה הקדושה, הן בחלק הבקאות והן בחלק העיון, בתורה שבכתב כמו בתורה שבע"פ, באגדה כמו בהלכה, בשמעתתא כמו אליבא דהלכתא, בישיבות הקדושות וכוללים, בהיכלי המוסר ובחצרות הקודש, בנגלה ובנסתר. כשעל כל קוצו של יו"ד ישנם תודה לה' ספרים

וחיבורים שמבארים, מפרטים, מתמצתים, מסכמים, ועורכים על שולחן מלכים כל פרט ופרט בכל רוחב ועומק תורתנו הקדושה, עד שהכל ברור ונהיר.

כל דבר שבקדושה זוכה לסיקור מקיף ולבירור וליבון לעומק ולרוחב, דברי הלכה ואגדה הפזורים בכל הספרים מלוקטים ומסודרים מאירים ומבוארים ופרושים כשמלה.

אוצר החכמה

נאה דורש נאה מקיים

אוצר החכמה

כשם שחזינו נפלאות זמנינו בבחינת נאה דורש, כך עדים אנו להתחזקות מופלאה של "נאה מקיים", ההתפתחות והמודעות לכל שטחי דקדוק ההלכה ושמירת המצוות אף היא מותירה את המתבונן פעור פה. אם בדורות קודמים היה דקדוק ההלכה נחלתם של בני העליה ומורמי העם, הרי שכיום הפך להיות דקדוק ההלכה לנחלת הכלל ולדרך חיים הרגילה והמקובלת.

ולא רק במצוות שהיו מעולם מורגלים להדר בהם, כגון מצוות ארבעת המינים, מצה, וכדומה שחביבה מצוה בשעתה. אלא אף מצוות עשה ומצוות לא תעשה שהאדם דש בעקביו, זכו לעדנה ולהתחזקות מיוחדת. הבולטת שבהם הוא איסור לשון הרע ורכילות, שכידוע, צריך זהירות מופלגת שלא להיכשל בסעיפיו המרובים ועתירי הפרטים, גם בו זכה דורנו לחיזוקים שונים ומגוונים להחדרת חומר האיסור ולשינוי דרך החיים בנושא זה. כן הוא גם ענין הצניעות, ברכות הנהנין, חינוך הילדים, ועוד רבים.

ענף מיוחד שמעולם לא היה כמוהו לשבח - הוא ענין כשרות המאכלים. עד לפני כמה עשורים לא היה המושג "הקָשֶׁר" נמצא בלקסיקון של היהדות החרדית. ואילו היום ישנה מודעות כה רבה לשלל המכשולות והאיסורים המתעוררים בתעשיית המזון.

ועדיין לא הזכרנו את ניצול האמצעים הטכנולוגיים שחוללו מהפכה של ממש בהפצת תורה ויהדות בעם. החל מקלטות ואמצעי שמע מגוונים בהם ניתן לשמוע כל סוגי שיעורי תורה, וכלה במאגרים תורניים אדירי מימדים דרכם אפשר להחכים עד אינסוף.

ישכן בטח ושאנן

עוד נקודה אחת שיש להפנות אליה את זרקורנו ולהאירה באור יקרות - זהו מצבו של כלל ישראל בין האומות. דומה שמאז היו ישראל על אדמתם לא היה מצב מעין זה

שכל אחד מישראל בכל מקום שהוא, יושב בטח בדד ואין איש מיצר את רגליו ומונע בעדו לעבוד את ה' כאשר עם לבבו.

עם ישראל לכל אורך הגלויות ובכל ארצות פזורותיו סבל רבות מנחת זרועם של אומות העולם אכולי הקנאה. פנים רבות היו לה לשנאה העיוורת, דרכים מגוונות ושיטות שונות ומשונות קדחו במוחם של שונאי ישראל לדורותיהם כיצד להצר רגליהם ולכלות את פעפועי זעם הקנאה והשנאה בעם ה'. חלקם התנכלו לגופם וחלקם לממונם, מי ללימוד התורה ומי לקיום המצוות, יש שהגבילו את פרנסתם, ויש שהגבילו את שטח מחייתם. מהם שגירשו כליל מארצם, ומהם שגייסו את בניהם לצבא הממלכה לשנים רבות. וכמעט לא היה מקום וזמן שעם ישראל חי בהשקט ושלווה מבלי שיתנכלו לו כלל.

אולם דורנו זכה גם זכה, הן יושבי ארץ הקודש והן הדרים מעבר לים, זוכים עתה לחירות מוחלטת בכל הנוגע לקיום דתם ולימוד התורה. בימינו ניתן לסובב בחוצות בלבוש יהודי מובהק, ילדינו אינם חוששים ואינם בושים להלוך ברחובות עיר גאים ודוגלים בהיותם יהודים שומרי תורה ומצוות. מצב מעין זה אינו זכור בתולדות ימיה של גלות עם ישראל למודי עינוי וסבל.

ושבו בנים לגבולם

והפלא הגדול והנפלא ביותר מכל הפלאות שמנינו, הוא מה שנהוג לכנות כיום - 'תנועת התשובה', הלא המה מאות אלפי אנשים מכל שכבות ורקמות החברה בעם ישראל, בארץ ישראל ובכל ארצות העולם, שזונחים מאחריהם בורות נשברים לחצוב להם בורות מים זכים של תורה ועבודת ה' צרופה.

זוהי תופעה מופלאה וחסרת תקדים בתולדות ימי עם ישראל. אם נתבונן בזה נבין ונבחין שאין זה אלא פלא מופלא ונשגב מבינתנו.

הלא אנשים האלו זונחים מאחרי גוים את כל מה שיש להם בכל תחומי החיים, את הוריהם, את משפחתם - הקרובה והרחוקה, ולפעמים גם את נשותיהם וילדיהם, כך גם את החברה והחברים ביניהם גדלו, ובדרך כלל גם את משרתם, ואת פרנסתם, הכל בכל מכל כל ! וכן משנים לגמרי את כל אורח חייהם, את מאכליהם, את לבושם ואת חזותם.

^{העיקר העיקרים} – הם משנים את השקפת עולמם! כמה אומץ וכוח נפשי צריך בשביל להודות על טעות אחת... כל שכן וקל וחומר להודות שעד היום היית חי בשקר גמור, ושנות חיך בוזבזו להבל ולריק! עומדים הם בגבורה בלתי מוסברת בלחצים אדירים של לעג וקלס, שכנועים והטפות. מנתקים עצמם מכבליהם של דעות קדומות ותדמיות שווא על החרדים ודרך התורה בהם הואכלו עוד מינקותם, ומחליטים להיות כאלו.

^{ולא} תאמר שהתחנכו לכך מנערוותם, להקריב את כל מאווייהם, רצונותיהם, הרגליהם, השקפותיהם ודרך חייהם על מזבח האמת. לא ולא. אדרבה, מגיל ינקות יונקים הם את דרך החיים של "אכול ושתה כי מחר נמות", כל מה שיש בו טובת הנאה נאה ויאה הוא, ומה שלא השליכהו אחרי גוון.

והנה אותם אנשים, רק נחשפים לאלומת אור קצרצרה של האמת הנצחית וכבר מוכנים הם מרצונם החפשי לזנוח אחרי גוון את כל חייהם. ולא מדובר רק בנערים שדעתם מתהפכת בקלות. אחוזים גדולים מתוכם הינם אנשים מיושבים שבנו להם חיים לתפארת, וכך באמצע החיים נוטשים הם את כל אשר להם, ומרצונם הולכים הם לשנות את דרך חייהם מן הקצה אל הקצה. זאת למרות הלחצים האיומים מצד סביבתם החברתית והמשפחתית.

ואין המדובר בתופעה חד פעמית של בודדים, התופעה הלזו חוזרת על עצמה אצל מאות אלפים!!

הכנה לגאולה

אין ספק כלל שאנו נמצאים בעיצומו של תהליך מיוחד שהוא לכאורה שלב הכנה לקראת הגאולה, זהו תהליך שהתחיל עם השואה האיומה שאז היה כביכול קעקוע והרס עם ישראל, כדברי הספורנו שהקב"ה השאיר רק פאה מעם ישראל, כדוגמת עצם הלז שנשאר מגוף אדם שממנו יוכל לעמוד שוב בתחיית המתים.

אף בשנים שלאחר השואה רואים אנו תהליך מופלא של תחיית המתים כביכול, מאותו עצם הלז בדמות אודים מוצלים מאש, שבדרך הטבע לא היו מסוגלים לכלום, דווקא מהם התפתח עם ישראל מחודש, במהירות מופלאה, ובאופן מפליא, ובאיכות מדהימה.

הנה ימים באים

קרוב היום שהשי"ת יבוא לשפוט את הארץ, ואז רשעתם ואכזריותם של העם הגרמני וכל המסייעים על ידם לא יינקו. ואנו מקווים ומצפים שמהרה יקויים בהם נבואתו של ישעיה (לד,ט) **כי יום נקם לה' שנת שלומים לריב ציון**. נהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית והיתה ארצה לזפת בוערה. לילה ויומם לא תכבה לעולם יעלה עשנה מדור לדור תחרב לנצח נצחים אין עובר בה.

ואילו עם ישראל שנותר נאמן לה' ודבק באמונתו גם בעת צר ומצוק, עליהם נאמר **'זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל, ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלוקינו'**. ואם ירמיה הנביא משבח את עם ישראל על שיצא ממצרים בלא מזון וסמכו על הקב"ה שיספק להם את מחסורם - **כה אמר ה' זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותייך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה**. כל שכן לאחר כל שנות הגלות וימי השואה שעם ישראל נתנו את גוים למכים ומסרו את נפשם בפועל ממש למען כבוד שמו יתברך - **'כי עליך הורגנו כל היום'**, והלכו אחריו באש ובמים באופן פלאי כל כך, בוודאי יזכור להם חסדם ואהבתם בלכתם אחריו למרות הכל.

ולאחר הנסיונות המרובים מצד התנועות החילוניות שהתפשטו בעם ישראל, אזי אלו שנותרו נאמנים לה' ונשאו את דגל האמונה והתורה ברמה, בוודאי יזכו לגילוי חיבה ואהבה יתירה מאתו יתברך, בבוא הימים הגדולים העתידיים. וכמו שמצינו ביחזקאל (מד,טו) **והכהנים הלויים בני צדוק, אשר שמרו את משמרת מקדשי בתעות בני ישראל מעלי, המה יקרבו אלי לשרתני, ועמדו לפני להקריב לי חלב ודם נאום ה'.**

וכדבר ה' המופיע בנבואה האחרונה לפני הגלות - **אמרתם שוא עבוד אלוקים ומה בצע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדורנית מפני ה' צבאות (מלאכי ג,יד) דהיינו שעלול האדם לתמוה במשך הגלות - על חינום נעבדנו כי לא נקבל שכר. ועתה אנחנו מאשרים זדים גם נבנו עושי רשעה. וברש"י - אנחנו עבדנוהו ושמרנו משמרתו, ועתה רואים שאלו הרשעים מצליחים עד כי מאשרים אנו אותם על מעשה רשעם.**

ובכל זאת לא רפו ידיהם של הנאמנים לה' וחיזקו זה את זה בימי ההסתרה: אז נדברו יראי ה' איש את רעהו. ועל זה באה הבטחת הנביא: **ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו**. וברש"י - אני משיב על דבריכם: מפני שנדברו יראי ה' שלא לידבק במעשיהם הרעים, ואני לא נשכחו דבריכם מלפני ואע"פ שאיני ממהר להשיב גמול, כי הקשבתי ושמעתי וצויתי לכתוב להם ספר זכרון, והיו לי דבריהם

מקויים. וכך ממשיך הנביא מלאכי את נבואתו: והיו לי אמר ה' צבא-ות, ליום אשר אני עושה סגולה, וחמלתי עליהם כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו.

דהיינו, העובדה שעם ישראל המשיך לדבוק בבוראו למרות כל מה שעבר ונתנסה - היא שתעמוד לו לזכות, ובבוא הזמן של הגאולה יבואו על שכרם משלם.

ויה"ר שבמהרה יקויים בנו כל הדברים הללו עד לסיום דבריו של הנביא מלאכי: כי הנה היום בא בוער כתנור, והיו כל זדים וכל עושה רשעה קש, ולהט אתם היום הבא אמר ה' צבא-ות, אשר לא יעזוב להם שורש וענף. וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה, ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק. ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם ביום אשר אני עושה אמר ה' צבא-ות.

הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא